Известия Гомельского государственного университета
имени Ф. Скорины, №3(54), Ч2, 2009

УДК 398.3(=161.3):929 (093)

Гісторыя збірання і вывучэння прыкмет і павер’яў

А. А. Кастрыца

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Першыя публікацыі прыкмет і павер’яў, у параўнанні з іншымі жанрамі вуснай народнай творчасці, з’явіліся даволі позна – у XIX стагоддзі. Так, у 1853 годзе выходзіць у свет “Даследаванне пра ваўкалакаў на аснове беларускіх павер’яў” П. Шпілеўскага [25], у якім аўтар звяртае ўвагу на багацце беларускай народнай вусна-паэтычнай культуры і недастатковую вывучанасць розных з’яў айчыннай даўніны: “Беларусь настолькі знакаміта сваімі паданнямі, што, калі ведаеш пра ўсё гэта, шкадуеш, – чаму да нашага часу навукоўцы не жадаюць звярнуць увагу на гэты край і вывучыць яго ва ўсіх галінах айчыннай даўніны. А Беларусь вартая таго. Гэты куточак нашай Айчыны па справядлівасці можна назваць сталіцай старажытнай славянска-рускай міфалогіі: там выток усіх язычніцкіх вераванняў продкаў нашых” [25, с. 1-2].

У 1858 годзе на старонках “Этнаграфічнага зборніка” ў працы “Этнаграфічны погляд на Віленскую губерню” А. Кіркора была змешчана характарыстыка народных вераванняў беларусаў Віленскай губерні [11]. Дзякуючы даследчыку, у навуковы ўжытак увайшлі прыкметы і павер’і аб розных баках жыцця віленскага селяніна.

У працы “Збор песень, казак, абрадаў і іншых звычаяў сялян Паўночна-Заходняга краю”, выдадзенай М. Дзмітрыевым у 1869 годзе ў Вільні, асобнай часткай пададзены “суеверия и предразсудки” [7], прадстаўлены звесткі, звязаныя з выклікаsuccessful дажджу, з народнымі ўяўленнямі пра першы гром, з міфалагічнымі вераваннямі, адлюстраванымі ў пахавальнай абраднасці і г.д. Е. Раманаў, ацэньваючы ролю зборніка і яго месца ў кантэксце развіцця тагачаснай беларускай навукі, звярнуў увагу на асобныя недахопы ў размяшчэнні матэрыялаў: “Часам у творах не знаходзілася ніякага сэнсу з-за пропускаў, скажэнняў, мноства памылак друку і няправільнай расстаноўкі знакаў прыпынку” [19, с. I].

Беларускімі прыкметамі і павер’ямі цікавіўся вядомы збіральнік і фалькларыст П.Шэйн. У яго зборніках “Беларускія народныя песні з абрадамі, звычаямі і прымхамі, што да іх адносяцца, з дадаткам тлумачальнага слоўніка і граматычнымі заўвагамі” (1874 г.) і “Матэрыялы для вывучэння быту мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” (1902 г.) сярод іншых жанраў прадстаўлены прыкметы і павер’і, што датычаць розных бакоў сялянскага жыцця. Е. Раманаў заўважыў, што “шаноўны збіральнік занадта вялікую ўвагу звярнуў на колькасць матэрыялаў на шкоду іх якасці і не зрабіў у іх строгага выбару” [15, с. 6]. На наш погляд, актуальнасць прац П. Шэйна відавочная: важны не толькі сам факт вылучэння прыкмет і павер’яў сярод іншых жанраў як асобных відаў фальклору, але і ўвага да іх зместу і непасрэднай сувязі з жыццёвымі з’явамі.

У артыкуле “Аб прыкметах” (“Мінскія епархіяльныя ведамасці”, 1884 г., № 15-16) сцвярджаецца, што прычынай узнікнення прыкмет, як увогуле і ўсіх прымхаў, з’явіўся страх перад прыродай, якую “язычнік, як вядома, абагаўляў і адносіўся да яе з аднаго боку як да боства спрыяльнага, а з другога – як да боства грознага і страшнага” [15, с. 425-426]. Заўважым, што аўтар дадзенай працы падзяляе прыкметы на 9 груп: 1) прыкметы, звязаныя з добрай і благой сустрэчамі; 2) прыкметы, якія грунтуюцца на асаблівасцях чалавечага цела; 3) прыкметы, звязаныя з трэскам у якой-небудзь частцы дома; 4) прыкметы аб агні і яго праявах; 5) прыкметы аб жывёле; 6) прыкметы, якія датычаць добрых і злых дзён і гадзін; 7) прыкметы адносна нябесных з’яў; 8) прыкметы астралагічнага характару; 9) прыкметы, якія маюць месца ў жыцці чалавека ад яго нараджэння да смерці. Каштоўнасць дадзенага даследавання, на наш погляд, заключаецца не толькі ў падрабязнай для таго часу тэматычнай клас-

іфікацыі прыкмет і павер'яў, але і ў спробе іх навуковага асэнсавання. Да недахопаў можна аднесці жанравае неразмежаванне прыкмет і павер'яў і іх разгляд толькі як прыкмет.

Істотнымі падаюцца прадстаўленыя ў працы З. Радчанка "Гомельскія народныя песні" (1888 г.) міфалагічныя ўяўленні пра Святую Пятніцу і ведзьмаў, якія забіраюць на Юр'я малако ў кароў, робяць заломы, а таксама пра ваўкалакаў, вера ў якіх была надзвычай папулярнай у народзе. Даследчыца робіць выснову, што прыкметы, павер'і і некаторыя забабоны "гомельскіх беларусаў такія ж самыя, як і ў астатняй Беларусі і Маларосіі" [18, с. XIV].

Заслугоўвае ўвагі даследчыкаў этнаграфічны зборнік Дз. Булгакоўскага "Пінчукі" [16], у якім аўтар робіць спробу сістэматызацыі прыкмет і павер'яў у адпаведнасці з пэўнымі тэматычнымі групамі: 1) прыкметы, якія адносяцца да святаў; 2) на розныя выпадкі жыцця (пры палявых работах; пры смерці; пры пахаванні; пасля пахавання; падчас навальніцы; падчас пажару; пры сустрэчы з некаторымі жывёламі; пры выгане жывёлы ў поле; ад хвароб; адносна дзяцей); 3) павер'і пра паходжанне некаторых жывёл; 4) павер'і пра русалак, чараўнікоў; 5) погляды пінчукоў на смерць, замагільнае жыццё [3, с. 178-192].

Заўважым, што прыведзеная класіфікацыя не зусім дасканалая, яна пазбаўлена пэўнай тэматычнай паслядоўнасці, але тым не менш трэба адзначыць важнасць дадзенага даследавання, у якім звяртаецца пільная ўвага на сувязь каляндарных і сямейных абрадаў з прыкметамі і павер'ямі. Увогуле пытанне класіфікацыі прыкмет і павер'яў, як і іншых фальклорных жанраў, надзвычай складанае, таму непрыняцце або строгая крытыка класіфікацыйных схем, прапанаваных даследчыкамі, з'яўляюцца, на наш погляд, не зусім прымальнымі.

У працы У. Дабравольскага "Смаленскі этнаграфічны зборнік" таксама змешчаны прыкметы і павер'і [8], прычым фактычны матэрыял, запісаны на Смаленшчыне, яскрава адлюстроўвае каларыт лакальнай традыцыі: "Пыймать лося, урѣзать правый наги капыта, здѣлать перстинь, насить на рукѣ: на тябе ни придить ни якая злая пригода, ни зёлъ чилавѣк" [8, с. 206]. Выклікае павагу імкненне аўтара захаваць асаблівасці мясцовай гаворкі.

У рабоце М. Федароўскага "Lud Białoruski na Rusi Litewskiej" [26] змешчана вялікая колькасць прыкмет і павер'яў, звязаных не толькі з календаром, жывёльным і раслінным светам, але і звесткі пра міфалагічных персанажаў (Русалка, Начніца, Мара, Ох, Дзікія людзі і інш.), пра чарадзейства і знахарства, пра народную медыцыну і магію, народныя ўяўленні пра смерць і "той свет".

Сярод публікацый, прысвечаных прыкметам і павер'ям, багаццем матэрыялаў, іх разнастайнасцю вызначаецца асобнае выданне М. Нікіфароўскага "Простанародныя прыкметы і павер'і…" [13]. Гэтая праца адрозніваецца багаццем і арыгінальнасцю матэрыялаў па народных ведах і вераваннях. Ва ўступным артыкуле аўтар адзначае, што ў добразычлівых водгуках чытачоў і навукоўцаў на папярэднія яго артыкулы ён знаходзіць "дастатковую маральную падтрымку дзеля выпуску ў свет новай этнаграфічнай працы, …збору прыкмет і павер'яў, з далучэннем да іх прымхлівых абрадаў і звычаяў, а таксама легендарных сказанняў" [13, с. I].

Змешчаны ў зборніку матэрыял этнограф падзяліў на шэраг тэматычных раздзелаў: **А.** Дзеці ад пачатку і да "блазноцтва" (прыкметы цяжарнасці; перасцярогі цяжарным; перасцярогі адносна цяжарных; роды; хрышчэнне; дзіцячыя хваробы; "блазноцтва"); **Б.** Маладыя людзі абодвух палоў: шлюбная пара (павучэнні для жаніхоў і нявест; варожбы; сватанне; вяселле); **В.** Будзённае жыццё дома і за межамі дома (свярбенні; розныя праявы звычайных дзеянняў і з'яў; ежа; піццё; гатаванне хлеба і ежы; дамашнія і палявыя работы; прыгоды сустрэчы; сад; лясныя дрэвы, расліны; "сяліба", дамашнія пабудовы); **Г.** Жывёлы, насякомыя і з'явы прыроды (коні; каровы і валы; авечкі; свінні; сабакі; кошкі; куры; гусі і інш. хатняя жывёла; хваробы і лячэнне дамашняй жывёлы; звяры; птушкі; рыбы; камяні; пара года і час дня; нябесныя і прыродныя з'явы); **Д.** Святочнае жыццё (Каляды; зімнія, веснавыя, летнія і восеньскія святы); **Е.** Да вечара – не рана (вядзьмарства; смяротныя хваробы; смерць; нябожчык; дзяды); **Ж.** Дадатковыя (змешаныя) сказанні.

Безумоўнай станоўчай якасцю зборніка М. Нікіфароўскага "Прастанародныя прыкметы і павер'і…" з'яўляецца тое, што аўтар, у адрозненне ад многіх на той час, пад кожным запісам змясціў дату і месца яго фіксацыі. Дадзеную класіфікацыю прыкмет і павер'яў можна лічыць надзвычай удалай, паколькі яна дазваляе не толькі добра арыентавацца ў вялікім і

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

разнастайным фактычным матэрыяле, але і прасачыць усё жыццё беларускага селяніна ад нараджэння да смерці.

Першым навуковым даследаваннем вераванняў беларусаў з’явілася праца А. Багдановіча “Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў” [2]. Назіранні і запісы даследчыка пра быт, жыццё і культуру беларускага народа склалі аснову этнаграфічнага нарыса, у якім аўтар звяртаецца “…да абрадаў таму, што ў іх заўважаецца адлюстраванне старажытнага светасузірання, і калі мы апісвалі абрад, звычай, уяўленне, павер’е, то імкнуліся, па меры магчымасці, апісваць яго тыпова, уносячы ў апісанне ўсе вядомыя нам характэрныя асаблівасці” [2, с. II].

А. Багдановіч засяроджвае ўвагу на перажытках старажытных форм рэлігіі ў абрадах беларусаў. Даследчык, характарызуючы асаблівасці іх светасузірання, звяртаецца да вытокаў фетышызму, анімізму, перажыткаў адухаўленняў і сонечнага культу, прыкмет і павер’яў і робіць вывад, што прычынай узнікнення вялікай колькасці ўяўленняў, вераванняў з’яўляюцца асаблівасці гістарычных умоў існавання беларусаў і страх перад сіламі прыроды.

Пытанні вывучэння міфалагічных вераванняў, адлюстраваных у абрадах і звычаях, закранае ў сваёй працы П. Дземідовіч, які гаворыць пра дуалізм у светапоглядзе беларусаў, што ўзнік у дахрысціянскую эпоху і пасля прыняцця хрысціянства, нягледзячы ні на што, застаўся ў асноўных сваіх рысах адным і тым жа: “…усё добрае сваёй крыніцай мае Бога, а нячыстае – д’ябла” [6, с. 91].

Вялікую каштоўнасць маюць працы Е. Раманава. Матэрыялы, змешчаныя ў “Беларускім зборніку” [19], ахопліваюць Гродзенскую, Віцебскую і Магілёўскую губерні, маюць пашпартызацыю, адрозніваюцца арыгінальнасцю і самабытнасцю. Значная колькасць прыкмет і павер’яў, звязаных з гаспадарчай дзейнасцю селяніна, а таксама міфічныя персанажы, знахарства і чарадзейства – вось кола народных уяўленняў, шырока прадстаўленых у “Беларускім зборніку”.

У 1928 годзе публікуюцца “Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны” А. Шлюбскага, на старонках якіх знаходзіцца месца для прыкмет і павер’яў [22]. Адметнымі з’яўляюцца, напрыклад, прыкметы і павер’і, звязаныя з пахавальнай абраднасцю, у якіх важнае месца адведзена тлумачэнням тых ці іншых забарон і парад: “Пры закопванні нябожчыка ў зямлю яго дзеці не павінны кідаць зямлю на труну, каб не пакрыўдзіць нябожчыка, ад гэтага можа быць ранняя смерць таго, хто кідаў зямлю” [133, с. 222].

Важнае значэнне для вывучэння матэрыяльнай і духоўнай спадчыны беларусаў маюць даследаванні Ч. Пяткевіча [17]. “Сваім нашчадкам ён пакінуў унікальныя працы, якія даюць поўнае ўяўленне пра жыццё, непаўторную традыцыйную культуру насельнікаў усходняй часткі беларускага Палесся” [17, с. 13]. Вялікае месца ў працы займаюць народныя ўяўленні, звязаныя з атмасфернымі з’явамі, а таксама народныя веды па метэаралогіі (прадказанні надвор’я па агню, вадзе, па паводзінах млекакормячых, птушак і г.д.). У склад кнігі ўключаны прыкметы і павер’і пра агонь, ваду, зямлю, чалавека, чарадзейства, а таксама разнастайныя парады і перасцярогі. Асобны раздзел прысвечаны жывёльнаму свету (“насякомыя і чэрві”, “паўзуны і гады”, “птушкі”, “млекакормячыя”) [17, с. 309–344]. Варта адзначыць, што праца Ч. Пяткевіча “Рэчыцкае Палессе”(1928 г.) мае несумненную каштоўнасць для фалькларыстычнай навукі, паколькі вылучаецца не толькі шматаспектнасцю і дэталёвасцю паказу паўсядзённага жыцця чалавека-працаўніка, але і навуковым падыходам да асэнсавання многіх з’яў традыцыйнай культуры беларусаў.

Значнай па колькасці і якасці сабранага матэрыялу з’яўляецца даследаванне К.Машынскага “Kultura ludowa słowian” (1934 г.) [27]. На старонках гэтай кнігі змешчаны прыкметы і павер’і пра ўраджай, раслінны і жывёльны свет, атмасферныя з’явы, а таксама звесткі пра лекавую магію і чарадзейства.

Вялікае значэнне для даследавання прыкмет і павер’яў мае праца А. Сержпутоўскага “Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў” (1930 г.), дзе змешчаны вялікі фактычны матэрыял – 2275 запісаў легенд і паданняў, прымхаў і забабонаў, зробленых аўтарам на працягу 40 год у паўднёвай частцы Слуцкага павета. Уключаныя ў зборнік прыкметы і павер’і ўстойліва захаваліся ў народнай памяці і з’яўляюцца важнай крыніцай даследавання светапогляду нашых продкаў. Аўтар удала

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

размеркаваў прыкметы і павер'і па пяці тэматычных групах: 1) прырода (свет, расліны, жывёлы); 2) чалавек (чалавек і яго жыццё, усялякія людзі на свеце); 3) заняткі (гадоўля жывёлы, земляробства і гаспадарства, рамесніцтва, ежа, падарожжа, вопратка, будаўніцтва); 4) звычаі (каляндарныя і сямейныя); 5) вера (богі, духі, пачвары, хвароба і г.д.) [5]. Каштоўнымі ў гэтай працы з'яўляюцца як прынцыпы класіфікацыі матэрыялу, так і яго разнастайнасць, багацце народных уяўленняў, а таксама наяўнасць пашпартызацыі і дакладнасць у занатаванні асаблівасцей мясцовай гаворкі.

Варта заўважыць, што ў полі зроку фалькларыстаў-збіральнікаў XIX і XX стагоддзяў былі не толькі пытанні сістэматызацыі і класіфікацыі прыкмет і павер'яў, але і вывучэнне іх як асобных жанравых адзінак у сістэме фальклору. Так, жанравыя асаблівасці прыкмет і павер'яў даследавалі на матэрыяле рускага фальклору многія вучоныя. Звернем увагу перш за ўсё на працу У. Даля "О повериях, суевериях и предрассудках русского народа", у якой аўтар спрабуе даць азначэнне жанру павер'яў, канстатуючы факт іх наяўнасці ў фальклоры ўсіх народаў свету. Пры гэтым ён адзначае, што "ў многіх народаў яны значна падобны паміж сабой, што ўказвае на адну агульную крыніцу і пачатак, які можа быць трох родаў: ці павер'е, якое ўзнікла ў старажытнасці, да падзелу двух народаў, захавалася ў абодвух; ці, узнікшы ў аднаго народа, распаўсюдзілася і на іншыя, ці, нарэшце, павер'е, па ўласцівасці і адносінах сваіх да чалавека ўзнікла тут і там незалежна адно ад другога" [5, с. 11].

Вучоны падзяляе павер'і на пяць "разрадаў": 1) павер'і – рэшткі язычніцтва; 2) павер'і, прыдуманыя выпадкова, для таго, каб дасягнуць патрэбнай мэты; 3) "павер'і, па сутнасці сваёй, заснаваныя на справе, на вопытах і заўвагах" [5, с. 13]; 4) "павер'і , заснаваныя на з'явах натуральных, якія ператварыліся, аднак, у недарэчнасць паводле бессэнсоўнасці іх прымянення да частых выпадкаў" [5, с. 13]; 5) "пятага разраду павер'і адлюстроўваюць дух часу, гульню ўяўлення, іншасказання – словам, гэта народная паэзія, якая, прынятая за сапраўднасць, ператвараецца ў прымхі" [5, с. 13]. Акрамя таго, аўтар сцвярджае, што ў павер'ях і забабонах знайшлі ўвасабленне рэшткі язычніцтва, якія хрысціянства спрабавала знішчыць. Класіфікацыя павер'яў, прыведзеная У. Далем, уражвае глыбінёй і гісторыка-філасофскай скіраванасцю. Размяшчаючы ў такой паслядоўнасці прыкметы і павер'і, аўтар па сутнасці дае нам карціну іх узнікнення і эвалюцыі ў часе.

На думку А. Афанасьева, вядомага прадстаўніка міфалагічнай школы, прыкметы і павер'і можна падзяліць на дзве групы: 1) "прыкметы, выведзеныя з сапраўдных назіранняў" [1, с. 236]; 2) "прыкметы прымхлівыя, у аснове якіх ляжыць не вопыт, а міфічныя ўяўленні" [1, с. 237].

Істотнай для нас з'яўляецца заўвага А. Афанасьева ("Паходжанне міфа, метад і сродкі яго вывучэння") адносна таго ўплыву, які аказвалі на стварэнне "прыкмет, варожбаў, тлумачэнняў сноў і ўвогуле павер'яў мова, і схільнасць народнага розуму ва ўсім знаходзіць аналогіі" [1, с. 240].

Падкрэслім, што ў савецкай фалькларыстыцы на розных этапах яе развіцця амаль адсутнічала навуковая цікавасць да прыкмет і павер'яў. Доўгі час вывучэннем гэтых жанраў не займаліся. Гэта, напэўна, тлумачыцца тым, што дадзеная "...частка народнай словатворчасці ніяк не ўштукоўвалася ў разгалінаваную сістэму вуснапаэтычных жанраў, сарамліва замоўчвалася фалькларыстамі, нібы была з'яваю, якой трэба саромецца, якую лепш не згадваць, каб не зрабіць дрэнную паслугу народу" [9, с. 6]. Дастаткова разнастайныя і багатыя запісы з XIX ст. аказаліся незапатрабаванымі, хаця можна з поўным правам сцвярджаць, што гэтыя жанры яскрава адлюстроўваюць асаблівасці народнага мыслення, светапогляду. Менавіта прыкметы і павер'і дазваляюць больш глыбока спасцігнуць, зразумець сутнасць і вытокі народнай творчасці, растлумачыць міфалагічную аснову шматлікіх абрадаў і звычаяў.

Асобнымі аспектамі вывучэння прыкмет і павер'яў займаліся айчынныя навукоўцы В.Бандарчык, Л. Мінько. У даследаванні Л. Мінько "Прымхі і прыкметы" разглядаюцца вераванні, звязаныя з чараўніцтвам, любоўная, сельскагаспадарчая і прамысловая магія, розныя "бытавыя прымхі і забабоны". Даследчык бачыць прычыну іх жывучасці ў асаблівасцях чалавечай псіхікі, у спосабах успрыняцця навакольнага свету, у вялікай павазе да традыцый і звычаяў.

Факт універсальнасці і старажытнасці веры ў прыкметы адзначае вядомы рускі даследчык С. Токараў, які падзяляе іх на тры вялікія катэгорыі: 1) "народныя прыкметы, што датычаць галоўным чынам надвор'я і яго верагодных перамен ("стыхійныя"); 2) "прыкметы,

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

заснаваныя на сістэматычных назіраннях, так званыя “навуковыя” (ці тыя, што не супярэчаць навуцы) прадказанні надвор’я”; 3) “прымхлівыя”, бытавыя прыкметы, па большай частцы не адносяцца ні да надвор’я, ні да каляндарных звычаяў і павер’яў” [21, с. 55-56]. Даследчык падзяляе метэаралагічныя прыкметы на тры групы (пры гэтым адразу адмаўляючы падзел на рэальныя і прымхлівыя, так, як, напрыклад, гэта робіць А. Афанасьеў): 1) кароткатэрміновыя (надвор’е на заўтра); 2) доўгатэрміновыя (вясна, лета); 3) фіксаваныя [21, с. 58]. Гэты погляд падзяляюць З. Балтаровіч, Я. Мароз, А. Фядорыў [14], якія размяркоўваюць традыцыйныя метэаралагічныя прыкметы на такія ж семантычныя групы.

Заўважым, што ў сярэдзіне 90-х гадоў XX ст. адраджаецца навуковая цікавасць да прыкмет і павер’яў. У 1995 годзе выходзіць даведнік У. Коваля “Народныя ўяўленні, прыкметы і павер’і” [10], у якім знайшлі адлюстраванне сістэматызаваныя звесткі па 180 міфонімах. Народна-міфалагічныя ўяўленні, павер’і і прыкметы падаюцца тут у шырокім фальклорна-літаратурным кантэксце.

З прац, прысвечаных беларускім прыкметам і павер’ям, неабходна адзначыць кнігі У.Васілевіча: “Зямля стаіць пасярод свету…” (1996 г.), “Жыццядвечны лад…” (1998 г.), “Зямная дарога ў вырай…” (1999 г.). Фактычны матэрыял для кніг сабраны амаль са 150 крыніц. Аўтар-укладальнік размеркаваў звесткі паводле тэматычна-функцыянальнага прынцыпу. У першай кнізе прадстаўлены прыкметы і павер’і, якія датычаць прыроды ва ўсіх яе праявах, жывёльнага і расліннага свету, чалавека і яго маральна-этычных нормаў, побыту. Другая кніга прысвечана народным вераванням, звязаным з каляндарнымі і сямейнымі абрадамі. Змест трэцяй кнігі склалі павер’і, звязаныя са старажытнымі вераваннямі беларусаў, з варажбою, тлумачэннямі сноў, чарадзействам і знахарствам. Кнігі суправаджаюцца ўступнымі артыкуламі, дзе аўтар разглядае шырокі тэматычны дыяпазон прыкмет і павер’яў, дае іх азначэнне, гаворыць аб значэнні і ролі народных уяўленняў у духоўнай спадчыне беларусаў. Даследчык справядліва адзначае, што “…нягледзячы на досыць працяглую гісторыю збірання і публікавання, народныя прыкметы і павер’і тым не менш былі пазбаўлены больш-менш грунтоўнага філалагічнага аналізу з боку фалькларыстаў” [9, с. 9].

У кнізе расійскага даследчыка І. Панкіева “Рускія абрады і прымхі” (1998) змешчаны старадаўнія прыкметы і павер’і аб асноўных падзеях у жыцці чалавека. Аўтар асэнсоўвае вялікі пласт старажытных містычных павер’яў, метэаралагічных прыкмет, раскрывае глыбінны сэнс міфалагічных уяўленняў, звязаных з камянямі і раслінамі, бачаннем сноў.

Прыкметам і павер’ям прысвечаны шэраг артыкулаў (“Прыкметы як адзін з жанраў народнай творчасці”, “Звычайны дзень беларускага селяніна ў прыкметах, павер’ях і правілах” (2004 г.)) сучаснай даследчыцы Т. Валодзінай [4]. Аўтар адзначае функцыі і ролю гэтых малых жанраў, звяртаецца да метэаралагічных прыкмет, прыкмет-знакаў смерці, прыкмет і павер’яў, што суправаджаюць звычайны дзень беларускага селяніна. Даследчыца справядліва сцвярджае, што “прыкметы, павер’і і правілы – сістэма як агульных, так і канкрэтных уяўленняў пра сувязь, з аднаго боку, індывіда і соцыуму, з другога – свету прыроды і ўсяго Космасу (у яго бачнай і нябачнай частках)” [4, с. 366].

Такім чынам, прыкметы і павер’і, як і іншыя фальклорныя жанры, здаўна выклікалі пільную ўвагу з боку збіральнікаў, аднак “несканцэнтраванасць, а парою цяжкадаступнасць і нявылучанасць матэрыялу (часта прыкметы і павер’і былі прадстаўлены ў рамках іншых жанраў) ускладняюць сёння задачу па выяўленні такога найцікавейшага раздзела вуснай творчасці народа” [19, с. 7]. На працягу доўгага часу прыкметы і павер’і як асобныя самастойныя жанры беларускага фальклору не даследаваліся. Пачатак збору і вывучэння прыкмет і павер’яў быў пакладзены ў XIX ст., аднак у савецкі час гэтыя жанры засталіся па-за ўвагай навукоўцаў.

Вывучэнне прыкмет і павер’яў адбывалася па некалькіх напрамках:

- класіфікацыя прыкмет і павер’яў (даследчыкі Дз. Булгакоўскі, М. Нікіфароўскі, М.Федароўскі, Ч. Пяткевіч, А. Сержпутоўскі, С. Токараў, У. Васілевіч і інш.; абралі розныя прынцыпы класіфікацыі – ад тэматычнага да гісторыка-філасофскага);
- даследаванне міфалагічнай асновы, жанравых асаблівасцей і генетычных крыніц прыкмет і павер’яў (У. Даль, А. Афанасьеў і інш.);

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

• навуковае асэнсаванне прыкмет і павер'яў (А. Багдановіч, П. Дземідовіч, Л.Мінько, У. Васілевіч, Т. Валодзіна і інш.).

Важнасць нашай працы прадыктавана значнай колькасцю сабранага на тэрыторыі Гомельшчыны ў апошняе дзесяціголдзе новага фактычнага матэрыялу па прыкметах і павер'ях і неабходнасцю яго параўнання з запісамі фальклярыстаў мінулых стагоддзяў, а таксама абумоўлена перспектывай правядзення далейшых даследаванняў.

Abstract. History of collecting and studying tokens and superstitions is presented in the paper. It is shown that the study was exercised in the following directions: classification, the study of mythological base, genre peculiarities and origin sources of tokens and superstitions and their scientific comprehension.

Літаратура

1 Афанасьев, А.Н. Происхождение мифа, метод и средства его изучения // Народ-художник / А.Н. Афанасьев. – М.: Советская Россия, 1986. – С. 219-256.

2 Богданович, А.Е. Пережитки древнего миросозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Минск: Беларусь, 1995. – 187 с.

3 Булгаковский, Д. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверия и местный словарь // Записки ИРГО по отделению этнографии / Д. Булгаковский. – СПб., 1890. – Т. 23. – С. 170-192.

4 Валодзіна, Т.В. Прыкметы і павер'і // Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка. Малыя жанры. Дзіцячы фальклор [Тэкст] / Т.В. Валодзіна. – Мінск: Бел. навука, 2004. – С. 330-367.

5 Даль, В.И. О повериях, суевериях и предрассудках русского народа / В.И. Даль. – СПб., Литера, 1996. – 480 с.

6 Демидович, П. Из области верований и сказаний белорусов // Этнографическое обозрение. Издание этнографического отдела Императорского Общества Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии, состоящего при Московском университете / П. Демидович. – М., 1896. – №1. – С. 90-120.

7 Дмитриев, М.А. Собрание песен, сказок, обрядов и обычаев крестьян Северо-Западного края / М.А. Дмитриев. – Вильно: Печатня А. Г. Сырбина, 1869. – 264 с.

8 Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник. Ч. 1. // Записки ИРГО по отделению этнографии / В. Н. Добровольский. – СПб.: Типография Евдокимова, 1891. – Т.20. – 308 с.

9 Зямля стаіць пасярод свету… Беларускія народныя прыкметы І павер'і. Кн. 1. [Тэкст] / [Уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча] – Мінск: Мастацкая літаратура, 1996. – 591 с.

10 Коваль, У. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі [Тэкст] / У. Коваль. – Гомель: Беларускае агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.

11 Киркор, А. Этнографический взгляд на Виленскую губернию // Этнографический сборник, издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом. Вып. III. / А. Киркор. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1857. – С. 151-276.

12 Ляцкий, Е. Болезнь и смерть по представлениям белорусов // Этнографическое обозрение. Издание этнографического отдела Императорского Общества Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии, состоящего при Московском университете / Е. Ляцкий. – М.:1892. – кн. XII-XIV – № 2-3. – С. 23-42.

13 Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. – с. 307+примечания (МФ 614).

14 Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья / [Отв. редактор В. К. Бондарчик]. – Минск: Наука и техника, 1987. – 176 с.

15 О приметах // Минские епархиальные ведомости. – 1884. – № 15. – С. 425- 434.

16 О приметах // Минские епархиальные ведомости. – 1884. – №16. – С. 444-463.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

17 Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе [Тэкст] / Ч. Пяткевіч. [Уклад., прадм. У. Васілевіча; Пер. с пол. Л. Салавей і У. Васілевіча]. – Мінск.: Беларускі Кнігазбор, 2004. – 672 с. [4] с.: іл.; – ("Беларускі кнігазбор": Серыя 2, Гісторыка-літаратурныя помнікі).

18 Радченко, З. Гомельские народные песни (белорусские и малорусские), записанные в Дятловицкой волости Гомельского уезда Могилёвской губернии Зинаидой Радченко // Записки ИРГО по отделению Этнографии. Том XIII, выпуск II. / [Под ред. Ф.М. Истомина]. – СПб: Типография В. Безобразова и комп., 1888. – 315 с.

19 Романов, Е. Белорусский сборник. – Т.1. Губерния Могилёвская. Вып. 1, 2. Песни, пословицы, загадки / Е. Романов. – Киев: Типография С. В. Кульженко, 1885.

20 Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў [Тэкст] / А.К. Сержпутоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.

21 Токарев, С.А., Филимонова, Т.Д. Обряды и обычаи, связанные с растительностью // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: исторические корни и развитие обычаев / С.А. Токарев, Т. Д. Филимонова. – М.: Наука, 1983. –С. 145-149.

22 Шлюбскі, А.Л. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны.Ч.2. [Тэкст] / – Мінск: Інстытут беларускай культуры, 1928. – С. 221-222.

23 Шейн, П.В. Белорусские народные песни, с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний / П.В. Шейн. – СПб.: Типография Майкова, 1874.

24 Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т.III. – СПб.: Типография императорской академии наук, 1902. – Сборник отделения русского языка и словесности императорской академии наук. – Т. 72, № 4. / П.В. Шейн. – СПб, 1903.

25 Шпилевский П. Исследования о волколаках на основании белорусских поверий // Московитянин: учебно-литературный журнал. Т.2. / П. В. Шейн. – М.: Типография В. Готье, Университетская, Степанова, 1853. – С. 1-2.

26 Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. – Kraków, 1897. – T. 1.; Kraków, 1902 – T. 2.

27 Moszyński K. Kultura ludowa słowian, cz 2. – Krakow , 1934.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 16.06.08

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ